

Iranian Turkmens' Perception of Ethnic and National Identity

*Sajjad Amoozad Khalili**
*Zeinab Hashemikhah***
*Ahmad Rezaei****

E-mail: s.amoozad74@gmail.com
E-mail: hashemikhahzeinab@gmail.com
E-mail: arezaaim@yahoo.com

Received: 2023/12/26

Revised: 2024/12/03

Accepted: 2024/12/04

Doi: 10.22034/RJNSQ.2024.432554.1554

Abstract:

Iran is rich in diversity, and ethnic diversity demands the importance of examining its various aspects. Therefore, current research seeks to better understand and know the Turkman people more deeply and examine the interpretation of their ethnic identity by the people of these people. Also, we are trying to find out what definition of national identity Turkmen have against ethnic identity, and in comparison, what is their attachment to national identity? In this regard, discussions were held with Turkmen people in the form of open interviews, and narratives were analyzed using the thematic analysis method. Findings on 6 main themes: The poverty of historical-cultural information, the predominance of nationality over ethnicity, the fading of religious beliefs, the duality of ethnic and official language, the lack of ethnic attitude in job appointments, and the symbolic and not practical presence of elders were formed. The results show that the Turkmen ethnicity suffers from a paradox of cognitive weakness and ethnic belonging in an ethnic reinterpretation. At the same time, in comparison, their national identity is more prominent than their ethnic identity.

Keywords: Turkmens, Ethnic Reinterpretation, National Identity, Ethnic Identity.

* Ph.D. in Political Science, Mazandaran University, Mazandaran, Iran (Corresponding Author).

** Postdoctoral Researcher in sociology, University of Mazandaran, Mazandaran, Iran.

*** Associate Professor of Sociology, University of Mazandaran, Mazandaran, Iran.

خوانش ترکمن‌های ایران از هویت قومی و ملی

نوع مقاله: پژوهشی

* سجاد عموزاد خلیلی

** زینب هاشمی‌خواه

*** احمد رضایی

E-mail: s.amoozad74@gmail.com

E-mail: hashemikhahzeinab@gmail.com

E-mail: arezaim@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۵ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۹/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۹/۱۴

چکیده

کشور ایران از تنوع برخوردار است و تنوع قومی اهمیت بررسی جنبه‌های متنوع آن را می‌طلبد؛ از این رو، پژوهش حاضر به دنبال درک بهتر و شناخت عمیق‌تر ترکمن‌ها و بررسی بازخوانی مردمان این قوم از هویت قومی خود است. همچنین، نگارندگان کوشیده‌اند تا دریابند ترکمن‌ها چه تعریفی از هویت ملی در برابر هویت قومی دارند و در یک قیاس، دل‌بستگی آنان به هویت ملی چگونه است؟ در این راستا، با مردم ترکمن سؤالاتی در قالب مصاحبه‌های باز صورت گرفت و روایات با روش تحلیلی مضمون‌توماتیک و اکاوی شد. یافته‌ها در شش تم اصلی، فقر اطلاعات تاریخی - فرهنگی، غلبه ملیت بر قومیت، تضعیف باورهای دینی، زبان قومی و رسمی، فقدان نگرش قومی انتصاب‌شغلی، حضور نمادین و نه کاربردی ریش‌سفیدان شکل گرفت. نتایج گویای آن است که ترکمن‌ها در بازخوانی خود دچار یک پارادوکس ضعف شناختی و تعلق قومی هستند. ضمن آنکه در یک وزنه‌مقایسه، هویت ملی آنان پررنگ‌تر از هویت قومی به چشم می‌خورد.

کلیدواژه‌ها: ترکمن‌ها، بازخوانی قومی، هویت ملی، هویت قومی.

* دانش‌آموخته مقطع دکترای رشته علوم سیاسی از دانشگاه مازندران، مازندران، ایران (نویسنده مسئول).

** پژوهشگر پسادکترای جامعه‌شناسی از دانشگاه مازندران، مازندران، ایران.

*** دانشیار رشته جامعه‌شناسی از دانشگاه مازندران، مازندران، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

ترکمن‌ها در قلمروهای متعددی پراکنده‌اند. آن‌ها غیر از کشور ترکمنستان که زیستگاه اصلی‌شان به‌شمار می‌آید، در کشورهای ایران، چین، افغانستان، ترکیه و عراق ساکن‌اند. اکثریت ترکمن‌های ایران (۳۰ درصد) در استان گلستان ساکن‌اند و بعد از فارس‌زبانان، دومین گروه از لحاظ جمعیتی در این استان به‌شمار می‌روند (گلی، ۱۳۶۶: ۲۱۰) که به لحاظ قومیتی، نقش تعیین‌کننده‌ای در استان گلستان ایفا می‌کنند.

اهمیت هویت ملی در پرتو اقوام و اقلیت‌ها به‌ویژه در کشورهای دارای تنوع قومی و فرهنگی، توجه محققان داخلی و خارجی را به خود جلب کرده و تحقیقات متعددی در این حوزه به نگارش درآمده است. محققان در این تحقیقات به وضعیت کاهشی و یا افزایشی هویت قومی و هویت ملی و همچنین، قیاس‌های این دو توجه داشته و با رویکردهای متفاوت آن را به بررسی نشانده‌اند. به‌عنوان مثال، محمدی و رضایی (۱۳۹۹) طی مطالعاتی، به بررسی ملیت‌گرایی مردم آذربایجان ایران پرداختند و به این نتیجه دست یافتند که عواملی چون تحریف تاریخ به‌دست پژوهشگران غربی، جوک‌های قومیتی، اندیشه‌های پان‌ترکیسم و فعالیت‌های ترکیه و آذربایجان و رسانه‌های جمعی خارجی سبب نوعی قوم‌گرایی افراطی در بین گروه‌های آذری‌زبان شده است. فرزید و همکاران (۱۳۹۷) نیز به ارائه مدل تحلیلی از فرایند ساخت معنای هویت ملی نزد ایرانیان پرداختند و دریافتند نیروی اجتماعی که فرد ایرانی را به ملت ایران پیوند می‌دهد حافظه جمعی است که در شکل روایت جمعی به هویت ایرانی شکل می‌دهد.

مصرآبادی و همکاران (۱۳۹۲) تحقیقی با هدف بررسی مقایسه‌ای ابعاد هویت ملی، قومی و جهانی دانشجویان اقوام مختلف دانشگاه شهید مدنی آذربایجان انجام دادند و به این نتیجه رسیدند که دانشجویان سه گروه قومی از لحاظ ترکیب نمرات مؤلفه‌های قومی و ملی و جهانی با هم تفاوت دارند. امیرکافی و حاجیانی (۱۳۹۲) در نتایج تحلیل ثانویه خود نشان دادند که رابطه دو متغیر مذکور مثبت است و احساس تعلق به قومیت و دلبستگی به ملیت در میان اقوام ششگانه مورد مطالعه (ترکمن، آذری، بلوچ، عرب، لر و کرد) بالا است. همچنین، حیدری (۱۳۹۱) در پژوهش خود با موضوع نقش مدیریت سیاسی در همگرایی و واگرایی اقوام، به مطالعه موردی قوم کرد پرداخت. او با بهره‌گیری از روش مقایسه‌ای در پی شناخت تأثیر مدیریت سیاسی بر همگرایی و واگرایی قوم کرد بود. نتایج حاکی از آن است که الگوی ترکیبی ملت ایران در مؤلفه‌های قومیت، مذهب و زبان با هم متفاوت هستند و کرد یکی از اقوام ایرانی است که از حیث مؤلفه‌های نامبرده با بخش مرکزی همگونی ندارد.

با توجه به مبحث پیش‌گفته، محققان خارجی نیز بر مبحث هویت ملی نظر داشته و ارزیابی جایگاه و موقعیت آن را در تحقیقات خود بررسی کرده‌اند. برای مثال، بلینو و دریدن پترسون (۲۰۱۹) در پژوهشی در جامعه روسیه با عنوان «روسیه در جست‌وجوی مدل‌های همگرایی ملی و امکان اجرای تجربه خارجی»، مشکلات همگرایی ملی را ناشی از ناقص بودن فرایند ملت‌سازی و شکل‌گیری هویت ملی فدراسیون روسیه به‌عنوان یک کشور سیاسی می‌دانند. دریک (۲۰۱۹) نیز در پژوهشی، به همگرایی ملی در اندونزی و تأثیر نامساعد تجربیات تاریخی و سیاسی، ابعاد فرهنگی و اجتماعی، ابعاد اقتصادی و ابعاد اثر متقابل بر مسئولیت دولت در قبال تحقق همگرایی ملی و چشم‌انداز همگرایی ملی در اندونزی پرداخته است و توضیح می‌دهد که موارد اشاره‌شده بر همگرایی ملی مؤثرند. کی ونی (۲۰۱۷) در این خصوص به نقش رسانه توجه دارد و با موضوعیت بازتاب روند همگرایی ملی و نقش رسانه‌ها در مالزی، بیان می‌کند همگرایی ملی روندی است که از زمان استقلال مالزی همواره در این کشور مورد توجه بوده است. به‌نظر می‌رسد رسانه‌ها نقش مهمی در تقویت این روند به‌ویژه در انتشار سیاست‌های دولت دارند. همچنین ساباتیر (۲۰۰۸) در مطالعه‌ای، هویت قومی و ملی میان جوانان نسل دومی مهاجر فرانسه را بررسی کرد. در این راستا، دو عنصر زمینه‌های اجتماعی و خانواده در ارتباط با هویت فرهنگی، براساس دو جهت‌گیری قومی و ملی با دو عنصر تصدیق و اکتشاف مورد توجه قرار گرفته‌اند. در این تحقیق، تمامی لایه‌های اجتماعی مانند گروه دوستان و درک تبعیض‌های اجتماعی در ارتباط با جنبه‌های هویتی قومی و ملی مهم دیده شدند؛ اما والدین قوی‌ترین تأثیر را در این زمینه نشان دادند.

هدف کلی از این تحقیق درک بهتر و شناخت دقیق‌تر از قوم ترکمن در ساختار کلی جامعه ایران و مذاقه دل‌بستگی آنان به ملیت و کشورشان ایران است. فهم اینکه اقوام ایرانی از جمله ترکمن‌ها با ویژگی‌های خاص خود تا چه حد احساس همبستگی و تعلق نسبت به هویت ملی خود دارند اهمیت بسزایی دارد. گذشته از آن، تشخیص و بررسی زمینه‌های شکل‌گیری هویت اجتماعی مردمان ترکمن از بطن مؤلفه‌های مطرح‌شده نیز مبحث جامع‌تری است که تحقیق حاضر در پی واکاوی آن است.

چهار چوب مفهومی

هویت‌های ملی و قومی تحت‌تأثیر عوامل و شرایط متعدد قرار دارند و جهت ارزیابی آن‌ها باید بینشی به‌کار گرفت که بتواند ابعاد آن‌ها را لحاظ کند؛ از این‌رو، دیدگاه

استرایکر و گیدنز می‌تواند ابعادی از هویت‌های نامبرده را تبیین کند. نظریه استرایکر به بررسی برجستگی هویت می‌پردازد. این نظریه هویت را در ارتباط با فرد و ساختار اجتماعی و در سطح متوسط بررسی می‌کند. هویت استرایکر بر این نکته تأکید می‌کند که هویت‌ها نمایش‌هایی هستند که افراد در خصوص موقعیتشان در ساختار اجتماعی اجرا می‌کنند؛ این نمایش‌های ساختاری و موقعیتی نزد آن‌ها برجستگی خاصی دارد. استرایکر معتقد است که هویت‌ها بخشی از خود هستند و در واقع، خودآگاهی‌های درونی شده‌ای هستند که با موقعیت‌هایی که افراد درون ساختار اجتماعی برمی‌گزینند پیوسته و همراه هستند (استرایکر، ۲۰۰۱: ۲۸۶).

گیدنز نیز بر نقش مدرنیته در اهمیت یافتن هویت ملی تأکید دارد. او در زمینه هویت به بحث در خصوص هویت شخصی و تجدد و جهانی شدن پرداخته است. وی معتقد است که تغییر شکل هویت شخصی و پدیده جهانی شدن در دوران اخیر، دوقطبی دیالکتیکی محلی و جهانی تشکیل داده است؛ به طوری که حتی تغییر در جنبه‌های بسیار خصوصی زندگی شخصی نیز با تماس‌های اجتماعی بسیار وسیع ارتباط دارند (گیدنز، ۱۳۸۰: ۵۷).

از منظر دیگر، نظریه محرومیت نسبی تد رابرت گر (۱۹۶۰) نیز به انتظارات ارزشی فرد به مثابه هویت فردی در قیاس با وضعیت موجود اجتماعی توجه کرده و ارتباط آن را با هویت قومی و ساختاری مورد توجه قرار داده است. به نظر گر، احساس محرومیت نسبی در شرایط شکاف میان انتظارات ارزشی و توانایی‌های ارزشی محیط، در پاسخگویی به آن انتظارات ظاهر می‌شود. مبتنی بر این نظریه، اساساً هویت قومی زمانی برجسته می‌شود که افراد یک گروه قومی به واسطه تعلقاتشان به آن گروه احساس کنند رفتار تبعیض‌آمیز در مقایسه با گروه‌های قومی دیگر و یا ساختار کلی جامعه دریافت می‌کنند (گر، ۱۳۷۸: ۲۷).

در پژوهش حاضر می‌توان به زمینه‌های شکل‌گیری هویت از نگاه استرایکر و برساخت هویت در مجرای جهانی شدن در اندیشه گیدنز به مثابه چهارچوب مفهومی نظر انداخت.

روش تحقیق

پژوهش حاضر به لحاظ رویکرد روشی، مبتنی بر مطالعه کیفی و با روش تحلیل تماتیک صورت گرفته است. تحلیل تماتیک (TA) یک روش برای تحلیل داده‌های کیفی و یکی از خوشه‌روش‌هایی است که بر شناسایی الگوی معنایی در یک مجموعه داده تمرکز دارد. این تحلیل، فرایند شناسایی الگوها یا تم‌ها در بطن داده‌های کیفی است (براون و کلارک، ۲۰۰۶: ۷۸). تحلیل در پژوهش حاضر، تم‌ها را در سطح معناشناختی نشان داده؛ اما در

تلاش برای کشف تم‌های پنهان نیز بوده است. در واقع، این تحلیل فراتر از توصیف چیزی است که توسط شرکت‌کنندگان گفته شده و بر تفسیر و توضیح گفته‌ها نیز تمرکز دارد. جامعه هدف تحقیق حاضر، مردمان ترکمن (از استان گلستان) بودند که با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند و نمونه‌گیری تا سر حد ۳۰ نفر که به اشباع نظری (تکرار مباحث از سمت مصاحبه‌شوندگان) دست یابد، ادامه پیدا کرد. ابزار گردآوری داده‌ها در هر دو گروه، مصاحبه با طرح سؤالات به صورت نیمه‌ساختار یافته بود و زمان هر مصاحبه بین ۳۰ تا ۵۰ دقیقه به طول انجامید.

یافته‌ها

در مصاحبه صورت‌گرفته با مردمان ترکمن، مباحثی چون شناخت تاریخ و فرهنگ قومی، هویت ملی، نگرش‌های مذهبی، گرایش زبان محاوره‌ای، معیار انتصاب شغلی، موقعیت طایفه و ریش‌سفیدان در مسائل اجتماعی - سیاسی مطرح شد. تشریح روایات و تحلیل مضامین منطبق با شش موضوع مطرح و شش تم اصلی استخراج شد که عبارت‌اند از: فقر اطلاعات تاریخی - فرهنگی، فقدان نگرش قومی، حضور نمادین و نه کاربردی ریش‌سفیدان.

جدول شماره ۱. جدول تماتیک بازخوانی ترکمن‌ها

تم اصلی	تم فرعی	مضامین	مبحث
فقر اطلاعات تاریخی - فرهنگی	ضعف شناخت تاریخ و ادبیات قومی	فقدان/ ضعف شناخت تاریخ قومی	شناخت تاریخ و فرهنگ قومی
		فقدان/ ضعف شناخت ادبیات قومی	
	ضعف شناخت فرهنگ قومی	فقدان/ ضعف شناخت موسیقی محلی	
		فقدان/ ضعف شناخت صنایع محلی	
		فقدان/ ضعف شناخت پوشش محلی	
		فقدان/ ضعف شناخت	
غلبه ملیت بر قومیت	عرق ملی	وطن پرستی دفاع از وطن	بازخوانی هویت ملی
	ایرانی ترکمن	اولویت ملیت بر قومیت معرفی به نام ملیت	

تضعیف باورهای دینی	دین‌داری در پرتو وضعیت اقتصادی	شیوع فقر	نگرش‌های مذهبی
		افزایش بیکاری	
		فشار اقتصادی	
تضعیف باورهای دینی	دین‌داری در پرتو امور فرهنگی - مذهبی	عملکرد ضعیف کارشناسان	نگرش‌های مذهبی
		عملکرد نادرست مسئولان	
		تهاجمات فرهنگی	
زبان قومی و رسمی	زبان قومی	محوارات خانوادگی	گرایش زبان محاوره‌ای
		محوارات محلی	
		محوارات رسمی	
فقدان نگرش قومی	صلاحیت ارتباطی	روابط عمومی با هم‌قومی	معیار انتصاب شغلی
		روابط عمومی با اقوام دیگر	
		تخصص	
فقدان نگرش قومی	صلاحیت علمی	تجربه	معیار انتصاب شغلی
حضور نمادین و نه کاربردی	تضعیف نقش اجتماعی - فرهنگی	شرکت در مراسم اجتماعی - فرهنگی	طایفه و ریش سفیدان در مسائل اجتماعی - سیاسی
		فقدان کارآمدی نقش‌های اجتماعی - فرهنگی	
		شرکت در انتخابات سیاسی	
حضور نمادین و نه کاربردی	تضعیف وزن‌دهی سیاسی	فقدان جریان‌سازی سیاسی	طایفه و ریش سفیدان در مسائل اجتماعی - سیاسی

۱- شناخت تاریخ و فرهنگ قومی

در راستای بازخوانی فرهنگ غنی ایران‌زمین که آمیخته‌ای از فرهنگ‌های متنوع است، شناخت و پاسداشت تاریخ اقوام ایرانی رسالتی مهم و عظیم است. گاهی ادبیات قومی بر ادبیات ملی تأثیر می‌گذارد و گاهی بالعکس، ادبیات ملی ادبیات بومی و قومی را متأثر می‌کند؛ اما در واقع، اگر کسی بخواهد به‌طور کلی، بر فرهنگ و ادبیات ملی اشراف دقیق پیدا کند، ناگزیر است مؤلفه‌ها و از جمله ادبیات بومی و قومی ایران را رصد کند و بشناسد.

ابتدای بحث با مصاحبه‌شوندگان ترکمن از تاریخ و فرهنگ قومی صحبت کردیم و به‌نوعی، میزان آشنایی این مردم را از پیشینه تاریخی خود جويا شدیم. در این راستا، ضمن بررسی شناخت تاریخ و ادبیات قومی، در خصوص آشنایی و به‌کارگیری محصولات فرهنگی همچون موسیقی محلی، صنایع دستی و نیز البسه، به‌مثابه انتخاب پوششی آنان، مباحثی مطرح شد. در کل، صحبت‌های مردمان ترکمن مبنی بر آن بود که در حوزه‌های مربوطه ضعف شناختی و کارکردی بسیاری در نسل جدید دیده می‌شود که نیازمند آشناسازی جوانان این قوم است.

در این خصوص، مصاحبه‌شوندگان ترکمن معتقد بودند نسل جدید شناخت کمی نسبت به تاریخ و گذشته قومی خود دارد و این آشنایی و شناخت تنها در نسل قدیم و پیران است و نسل جدید در بیشتر موارد حتی شجره‌نامه خود را نمی‌دانند. برخی از آنان علت این امر را در نبود کتاب‌های کافی و فقدان ارزشمندی گذشته تاریخی نزد قشر جدید دانسته‌اند.

در این خصوص، آتمان، مرد ۳۶ ساله ساکن شهر بندر ترکمن استان گلستان می‌گوید: «شناخت تاریخ قومی ترکمن در نسل جدید بسیار ضعیف است. علت هم ضعف مدارس و متولیان فرهنگی هستند. علاوه بر این، سازمان‌های مربوط به مسائل فرهنگی باید تلاش کنند و نویسندگان را به نوشتن کتاب در این حوزه‌ها تشویق کنند».

همچنین، سولماز، زن ۲۶ ساله ساکن شهرستان گنبد کاووس از ضعف شناخت فرهنگ قومی در نسل جدید می‌گوید و از توجیه‌ناپذیری چنین فقدان شناختی در نسلی که به لحاظ علمی روزآمد است سخن می‌راند: «شناخت نسل جدید نسبت به تاریخ قومی خود بسیار محدود و ناچیز است؛ به‌طور مثال، اگر از یک ترکمن در مورد تاریخ خود بپرسی و بگویی آیا ترکمن‌ها کوچ‌نشین بودند یا یکجانشین؟ شاید خیلی از افراد نسل جدید اطلاع کمی داشته باشند و این برای نسل جدید که همواره روبه‌جلو هستند و به‌صورت علمی مسائل را بررسی می‌کنند چندان قابل قبول نیست».

ارکانا، مرد ۴۱ ساله ترکمن، روایت خود را دارد و اشاراتی به کمبود نویسنده ترکمن و نبود منابع کافی در این زمینه دارد: «در دوران جدید و در نسل جدید اهمیت و شناخت تاریخ و ادبیات قومی بسیار کمتر شده؛ زیرا کتاب و نوشته‌های تاریخی در مورد این قوم بسیار محدود است و تعداد نویسندگانی که در این زمینه قلم می‌زنند انگشت‌شمار است».

علاوه بر تاریخ و ادبیات، موسیقی، صنایع دستی و سبک پوشش نیز به‌عنوان مظاهر فرهنگ بومی بسیار قابل توجه است. باید گفت موسیقی سنتی برگرفته از اقوام مختلف ایرانی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم هویت ملی است. فرهنگ موسیقی در قوم ترکمن مکاتب فولکلوریک و حرفه‌ای را در خود شامل گشته، اندیشه‌ها، آرزوها، جهان‌بینی و تاریخ چندین‌ساله قوم را همراه با شرایط ویژه زندگی دامداری و کشاورزی آنان انعکاس داده است (کمالی، ۱۳۷۴: ۱۹۷)؛ اما در واقع، مبتنی بر نظر کارشناسان و مردم مصاحبه‌شونده ترکمن، موسیقی اصیل این قوم در نسل جدید مهجور مانده و نه تنها استقبالی از آن نمی‌شود، بلکه آگاهی از آن بسیار ضعیف و حتی تمایل به شناخت نیز به‌جد کم‌رنگ شده است.

به‌عنوان مثال، آیلاز، زن ۲۹ ساله ترکمن از شهر گنبد کاووس در این خصوص چنین می‌گوید: «در ارتباط با موسیقی و استفاده از آن در نسل جدید، تمایل به استفاده

از موسیقی محلی و شناخت ابزارهای آن به شدت ضعیف شده و بچه‌ها به شدت مخالفت می‌کنند و در محیط خانواده نیز کمتر مورد استفاده قرار می‌گیرد. بیشتر تمایل به استفاده از موسیقی پاپ وجود دارد».

مرد ۳۸ ساله ترکمنی دیگری نیز با اشاره به جایگاه تنزل یافته موسیقی محلی در نسل جدید می‌گوید: «موسیقی سنتی ترکمن و شناخت ابزارآلات آن در بین جوانان و اقشار جدید جامعه ترکمن کمتر شناخته شده و مورد استفاده قرار می‌گیرد. از این ابزارها تنها در مراسم استفاده می‌کنند و جوانان و قشر جدید تمایل به موسیقی پاپ دارند. در گذشته از تار و سه‌تار استفاده زیادی می‌شد؛ اما امروزه این‌گونه نیست».

در این میان، ترکمن‌ها نیز صنایع دستی خاص خود را دارد که از جمله آن قالی بافی، پستی، گلیم، نمدمالی و ابریشم بافی است که جملگی قدمت طولانی دارند؛ از این رو، با مصاحبه‌شوندگان ترکمن در خصوص صنایع دستی و جایگاه آن در میان ترکمن‌ها صحبت کردیم و نگاه نسل جدید را به صنایع دستی جویا شدیم. اکثر مردمان ترکمن بر این امر تأکید داشتند که استفاده از صنایع محلی نسبت به گذشته کم‌رنگ شده و این صنایع جایگاه خود را نسبت به گذشته، تا حدود زیادی ازدست داده است.

برای نمونه، حلیمه، زن ۴۰ ساله ساکن شهر بندر ترکمن استان گلستان چنین می‌گوید: «استفاده از صنایع دستی و تولید آن نسبت به گذشته بسیار کمتر شده است، علت را باید در بحث اقتصادی و مدرنیته جست‌وجو کرد. به‌طور مثال، بسیاری از افراد نسل جدید با صنایع دستی ترکمن و جایگاه آن در میان قوم خود چندان آشنا نیستند. در گذشته، شاید لیوان‌ها و ظروف چینی به شکل امروزه در میان ترکمن‌ها مرسوم نبود؛ اما امروزه به‌طور گسترده مورد استفاده قرار می‌گیرد».

مرد ۴۱ ساله ترکمن نیز نظر خویش را در بحث صنایع دستی و آینده تولید آن در میان مردمان این دیار این‌گونه بیان می‌کند: «امروزه استفاده از صنایع دستی نسبت به گذشته بسیار کمتر شده و نسل جدید ترجیح می‌دهند از ابزار و لوازم منزل به‌صورت مدرن استفاده کنند و تولید صنایع دستی نسبت به گذشته کمتر و علاقه به یادگیری آن نیز در نسل جدید بسیار کمتر شده است».

علاوه بر موسیقی و صنایع دستی، پوشش نیز به‌عنوان یکی از عناصر فرهنگی نشان از هویت یک قوم دارد. تاریخ پوشش و سبک آن به‌طور کلی، بخشی از تاریخ تمدن و فرهنگ انسانی است و امروزه بین اندیشمندان مردم‌شناس و جامعه‌شناس از اهمیت شایانی برخوردار است (دهقانی اشکذی و رحیمی زارچی، ۱۳۹۰: ۱۴)؛ از این رو، مباحثی با مصاحبه‌شوندگان ترکمن در ارتباط با پوشش آنان طرح شد و نظر آنان را در خصوص پوشش ترکمن‌ها جویا شدیم.

در این خصوص، فرجاد، مرد ۴۱ ساله ترکمن و کارمند در شهر گنبد کاووس استان گلستان چنین می‌گوید: «در بحث پوشش محلی، نسل جدید تمایل به استفاده از این پوشش ندارند و آن را به چشم یک جاذبه توریستی می‌بینند. البته ضعف در پوشش محلی به خانواده‌ها نیز مربوط می‌شود که در تشویق نسل جدید برای استفاده از این پوشش می‌تواند مؤثر باشد. البته نظر شخصی بنده این است که در مدارس ما پوشش و لباس محلی حاکم باشد تا جوانان و خانواده‌ها برای استفاده از آن تشویق شوند».

همچنین، الناز، ۳۸ ساله بومی شهرستان آق‌قلا در استان گلستان این‌گونه بیان می‌کند: «در گذشته وضعیت استفاده از پوشش محلی و حجاب بسیار خوب بود. امروزه در نسل جدید و جوانان بسیار کم‌رنگ شده و اگر به نسل جدید تذکری در این مورد داده شود، صفت عقب‌افتاده به فرد داده می‌شود. در بین ترکمن‌ها پدر و مادرهایی وجود دارند که خود تمایل دارند در فرزندان آن‌ها تغییر در پوشش ایجاد شود».

مرد ترکمن ۵۱ ساله ساکن شهر گرگان استان گلستان به یکدست‌سازی قوانین پوشش و به حاشیه رفتن پوشش محلی اشاره دارد: «در گذشته ارتباط پوشش محلی با مسائل فرهنگی بسیار رایج و دارای جایگاه مهمی در میان ترکمن‌ها بود؛ اما امروزه با قوانین یکنواخت‌کننده پوشش از جمله مانتو مدارس، این ارتباط به شدت تضعیف شده و البته رسانه‌ها و فضای مجازی نیز نقش آفرین بوده است».

۲- بازخوانی هویت ملی

هویت ملی به‌نوعی تعریف فرد از خاستگاه و ریشه‌های سرزمینی خود است که به‌نوعی، با میهن‌دوستی قرابت معنایی دارد. میهن‌دوستی مفهومی است معطوف به دلبستگی و دلدادگی به میهن و آمادگی جهت هرگونه فداکاری و پاسداری از استقلال کشور و دفاع از هویت ملی در برابر بیگانگان. به‌عبارتی، میهن‌دوستی عبارت است از «حس» عشق و فداکاری و احساس دلبستگی به کشور.

بعد از مباحثه با مشارکت‌کنندگان ترکمن درخصوص میزان آشنایی آن‌ها با تاریخ و فرهنگ خود، نظرشان را در ارتباط با هویت ملی و عرق نسبت به آن جویا شدیم و اینکه هویت ملی خود را چگونه تعریف کرده‌اند و در کنار هویت قومی، چه جایگاهی برای آن قائل هستند. در این خصوص، آتایار، مرد ۳۰ ساله ساکن شهرستان مینودشت استان گلستان، از اولویت ملیت بر قومیت در بین ترکمن‌ها می‌گوید: «اگر در عربستان و مراسم حج بخوایم خود را معرفی کنیم به نام ایرانی و در مرحله بعد ترکمن معرفی می‌کنیم که این خود نشان می‌دهد اولویت ما ملیت و ایرانی بودن است و در مرحله بعد قومیت معنی پیدا می‌کند».

ارکین، مرد ترکمن ۴۶ ساله ساکن شهرستان بندر ترکمن استان گلستان نیز به اهمیت دفاع همه‌جانبه از خاک ایران اشاره دارد و تعداد شهدا و جانبازان ترکمن در دفاع مقدس را نشانه ارادت و دلبستگی این قوم به ملیت خود معرفی می‌کند: «دفاع همه‌جانبه از ارزش‌ها و باورها و نیز خاک و سرمایه‌های یک ملت و وطن از دیگر آثار و برکات دوست داشتن و دفاع از وطن است و به آن اهمیت زیادی داده می‌شود». ایشان ضمن تأکید بر وطن‌دوستی این قوم، روایت می‌کند: «در بین ترکمن‌ها، تعداد زیادی شهید و جانباز و آزاده وجود دارد که خود حکایت از عمق و ارادت مردمان این قوم به ذره‌ذره این خاک است».

۳- نگرش‌های مذهبی

در مصاحبه با افراد ترکمن، حوزه دین و مباحث مرتبط با آن مورد توجه قرار گرفت و نظر آنان را در خصوص میزان باورهای دینی مردم جويا شدیم؛ بر این اساس، مشارکت‌کنندگان وضعیت دین‌مداری ترکمن‌ها را در پرتو زمینه‌های متعدد به ارزیابی نشانند. بسیاری از آنان معتقد بودند گرایش‌های مذهبی جایگاه والای خود را نزد مردم از دست داده و بسیاری از افراد چندان نگرش‌های مذهبی همچون گذشته ندارند. در این خصوص، اشراقلی، مرد ترکمن ۴۸ ساله، اشاره‌ای به وضعیت دین‌داری مردم ناحیه کرده و مسئله را چنین تشریح می‌کند: «شرایط سخت اقتصادی کاهش توان خرید مردم و فشار زندگی از عوامل مهم در این زمینه و زمینه‌ساز رویگردانی مردم از دین و کاهش تمایلات دینی در بین مردم شده است. اگر معاش مردم تأمین شود، پای‌بندی به دین بهتر خواهد شد. در مناطق ترکمن‌نشین، وضعیت مالی تا چند سال گذشته تعریف چندان‌ی نداشته و با گذشت زمان، این شرایط رو به بهبودی گذاشته؛ اما هنوز به وضع مطلوب نرسیده است. اگر این وضعیت تغییر نکند، شاید ما شاهد یک چرخش اساسی نیز در زمینه دین‌داری باشیم».

عظیم، مرد ۳۹ ساله ترکمن ساکن در شهرستان گنبد کاووس استان گلستان نیز روایت خود را دارد و اشاراتی به گذر از وقایع جنگ و امیدها و انتظارات جامعه از بهبودی وضعیت اقتصادی دارد؛ اما به‌زعم او، به دلیل برآورده نشدن این نیازها و وجود مشکلات اقتصادی و همچنین، کم‌کاری در اشتغال‌زایی و فقر ناشی از آن، دین‌گریزی افزایش یافته است. او چنین توضیح می‌دهد: «نارضایتی و انتقاد از وضعیت اشتغال و اقتصاد در کشور بعد از گذشت نزدیک سه دهه از پایان جنگ تحمیلی و پاسخ ندادن به نیاز اقتصادی مانند شغل و گسترش فزاینده فقر، زمینه را برای دین‌گریزی مردم فراهم کرده است».

در کنار موارد اشاره‌شده، نمونه‌هایی نیز نه‌تنها به شرایط نامساعد اقتصادی و تأثیرات سوء اعتقادی آن اشاره داشتند، بلکه تبعیض‌های قومیتی را دامن زدن به نابرابری‌های

اقتصادی و فشار مضاعف برای گروه‌های قومی می‌دانستند که می‌تواند زمینه‌های رنجش و حتی بی‌اعتقادی را ایجاد کند. در این خصوص، آتاقلی، مرد ۶۰ ساله ترکمن، ساکن شهرستان گمیشان استان گلستان این‌گونه بیان می‌کند: «سرمایه‌گذاری اقتصادی و صنعتی در شهرک‌های صنعتی شهرهای ترکمن‌نشین کمتر از مناطق دیگر استان و شهرک‌های صنعتی دیگر شهرستان‌ها است و جوانان این را بی‌عدالتی می‌دانند و ناراضی هستند».

همچنین، عزت‌الله، مرد ۵۱ ساله ترکمن ساکن شهرستان آق‌قلا این‌گونه روایت می‌کند: «به دلیل سرمایه‌گذاری اقتصادی و صنعتی کمتر در مناطق ترکمن‌نشین، سطح بیکاری جوانان بیشتر از دیگر شهرهای استان است که زمینه مهاجرت جوانان را فراهم می‌کند و زمینه نارضایتی و حتی بدبینی جوانان را ایجاد کرده است».

از طرفی، حوزه دین و معارف معطوف به آن نیازمند بررسی کارشناسانه دقیق و متقن است. مرتبط با بحث پیش‌آمده، برخی از افراد قوم ترکمن به عملکرد ضعیف کارشناسان فرهنگی - مذهبی اشاره کردند و معتقد بودند فقدان پاسخ‌دهی منطقی و معقول به سؤالات و شبهات نسل جدید و همچنین، دافعه برخوردها به برخی مباحث، تمایلات دینی را کاهش داده است.

آیناز ۳۱ ساله، زن ساکن بندر ترکمن نیز عملکرد ضعیف کارشناسان فرهنگی - مذهبی را عامل اصلی در کاهش دین‌باوری و ارزش‌های دینی می‌داند و ناظر بر آن، فضای دینی جامعه ترکمن را چنین تشریح می‌کند: «ضعف کارشناسی در مسائل مذهبی و فرهنگی یکی از دلایل کاهش دین‌باوری است. جامعه امروز ترکمن با جامعه گذشته بسیار تفاوت دارد و اساساً با ابزارهای فرهنگی گذشته نمی‌توان با مسائل دینی و فرهنگی امروز جامعه روبه‌رو شد».

آتابای، مرد ۳۰ ساله ترکمن ساکن شهرستان آق‌قلا در استان گلستان نیز از اعتقادات راسخ دینی خود می‌گوید و عملکرد نادرست متولیان دینی و فرهنگی را عامل ضعف دین‌داری مردم برمی‌شمارد: «دین برنامه سعادت و رستگاری بشر را با خود دارد و نقش دین بسیار مهم و سازنده است؛ اما عملکرد نادرست متولیان مذهبی و فرهنگی باعث ضعف دین بین مردم شده است».

تقابلات ارزشی و جنگ‌های فرهنگی یکی از ابزارهای نفوذ کشورهای متخاصم است و در دنیای امروز، بیش از جنگ‌های مسلحانه کارکرد تقابلی دارد؛ از این‌رو، اگر کشوری از ابزار مربوط علیه جامعه فرضی استفاده کند، آن جامعه زمانی در این عرصه پیروز خواهد شد که با تقویت عناصر فرهنگی خود، نه تنها اهداف کشور متخاصم را ناپود کند، بلکه توانایی صادرکردن ارزش‌های فرهنگی خود را در قالب الگوهای فرهنگی به کشور مربوطه

و در سطح جهانی نیز داشته باشد. در مباحث برخی از مردمان جامعه ترکمن نیز اذعان شد که کاهش اعتقادات دینی مردم ترکمن را مرتبط با رسانه‌های بیگانه قلمداد کرده‌اند. برخی از آنان مستقیماً به فضای مجازی و ماهواره اشاره داشتند که زمینه را برای کاهش دین‌باوری و جایگزین کردن ارزش‌های غربی به جای ارزش‌های دینی و اسلامی هموار کرده است. به‌عنوان مثال، بایرام، مرد ترکمن ۵۶ ساله و مدیرکل یکی از سازمان‌های دولتی استان گلستان از تقابل‌های دینی در رسانه‌های دشمن می‌گوید و به مساجد و سازمان‌های مردم‌نهادی اشاره دارد که می‌تواند نقش مقابله‌گر را ایفا کند: «فضای مجازی و ماهواره عامل اصلی در گسترش فرهنگ غربی است. رسانه‌های دشمن یا وابسته به بیگانگان، امروزه نقش مهمی در القائات ضد دینی دارند. مثلاً کشف حجاب یک خانم را خیلی بزرگ کرده و چنین القا می‌کنند که مردم امروز ایران از نظام اسلامی و به‌طور کلی، از دین و مباحث دینی خسته شده‌اند. استفاده از ظرفیت‌ها در کشور مانند مساجد و سازمان‌های مردم‌نهاد می‌تواند کمک‌کننده باشد».

مرجان، زن ۴۳ ساله ترکمن ساکن شهر گرگان استان گلستان و کارمند بخش دولتی، نگرش مذهبی جوانان را متأثر از عامل اشاره‌شده می‌داند: «دشمن در جنگی همه‌جانبه، دین‌داری نسل جوان را نشانه رفته و راه مقابله با آن، وسعت آگاهی و بصیرت اجتماعی و همچنین، افزایش دین‌داری است. امروزه حوزه علمیه با یکی از دشوارترین مسئولیت‌های خویش روبرو است که برنامه‌ریزی و هماهنگی حرکت و هوشیاری بیشتر می‌طلبد. امروز دشمن در جنگ ترکیبی و جنگ نرم، به دنبال گمراه کردن نسل جوان و ضربه زدن به باور اعتقادی مردم است و راه خشی‌سازی این دسیسه‌های فرهنگی، بصیرت‌افزایی و آگاهی‌بخشی در جامعه و ارتقای اخلاق و معنویت است».

۴- گرایش زبان محاوره‌ای

همان‌طور که جرجانی (۱۳۹۴) توضیح می‌دهد، زبان معیار در ایران آن است که در بین افراد تحصیل‌کرده و دارای پایگاه اجتماعی و اقتصادی بالاتر رایج است و زبان گفتاری یا زبان محاوره‌ای، گونه اصیل و ابتدایی زبان است. در زبان معیار گفتاری، تلفظ و ویژگی‌های لهجه‌ای و آهنگی کلام بیشترین اهمیت را دارد. گونه زبان ترکمنی نیز هرچند که طی قرن‌ها تغییرات، با زبان فارسی و عربی عجین شده است، یکی از شاخه‌های زبان ترکی است و به‌نظر می‌رسد با زبان آغوز هم‌ریشه باشد.

با مشارکت‌کنندگان ترکمن درخصوص استفاده از زبان قومی در ارتباط با افراد ترکمن و همچنین، با دیگر افراد ساکن در استان و نیز کاربرد و استفاده از زبان قومی در گذشته و اکنون

مباحثی طرح شد. بسیاری از آنان اشاره داشتند اکثر ترکمن‌ها در خانه و مراسم خانوادگی و در بین دوستان نزدیک با زبان ترکمنی صحبت می‌کنند و اولویت آن‌ها زبان ترکمنی است. آنان باور داشتند زبان ترکمنی زبان مادری آن‌ها است که باید حفظ و حراست شود؛ اما از آن‌رو که ساکنان استان ترکیبی از اقوام مختلف هستند، در مکان‌های اداری و عمومی، زبان فارسی استفاده می‌شود. برخی از مصاحبه‌شوندگان اذعان داشتند فضای رسانه‌ای و جوّ فارسی‌زبان عمده، تاحدی تهدیدکننده زبان قومی آنان است؛ اما همچنان محیط خانواده پاسدار زبان ترکمنی است. در این خصوص، مرد ۵۹ ساله ترکمن ساکن شهرستان مینودشت استان گلستان چنین می‌گوید: «صداوسیما عنصر تعیین‌کننده در ورود زبان فارسی به زبان ترکمنی است؛ اما با این احوال، زبان ترکمنی در خانواده‌ها رواج دارد. برای تقویت این زبان باید مراکز فرهنگی مانند صداوسیما تلاش بیشتری صورت دهند».

قریچ، مرد ۴۵ ساله ترکمن، بخشدار یکی از شهرهای ترکمن‌نشین نیز از ورود کلمات فارسی به زبان ترکمنی می‌گوید و اشاره دارد که مردم ترکمن همچنان به استفاده زبان قومی خود گرایش دارند: «زبان ترکمن در میان خانواده‌های ترکمن مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ هرچند زبان فارسی به‌مرور وارد زبان ترکمنی شده است. مثلاً اصطلاحی مانند لیوان از زبان فارسی وارد زبان ترکمنی شده و بسیاری از لغات امروز در زبان ترکمنی رایج است که نتیجه ارتباط با فارس‌زبانان است. البته خانواده‌ها تمایل به استفاده از زبان ترکمنی را دارند». آتابای، مرد ترکمن ۴۸ ساله ساکن شهرستان گرگان و معاون اداره آموزش و پرورش یکی از شهرهای ترکمن‌نشین هم از پایداری زبان قومی خود می‌گوید. ضمن آنکه به تمایلات زبانی نسل جدید اشاره دارد: «زبان ترکمنی به‌صورت معمولی روبه‌جلو حرکت می‌کند و زبان فارسی هرچند برخی از لغاتش وارد زبان ترکمنی شده است؛ اما در کل، محیط خانواده زمینه تقویت زبان مادری را فراهم کرده و بچه‌ها را به استفاده از زبان مادری خود تشویق می‌کنند، هرچند نسل جدید تمایل دارد در کنار زبان مادری، زبان‌های دیگر دنیا را نیز فرا گیرد».

برخی از مردم ترکمن اشاره داشتند که به دلیل فضای فارسی‌زبان رسانه‌ای، آرام‌آرام زبان ترکمنی و استفاده از آن کم‌رنگ‌تر و استقبال مردم ترکمن از زبان رایج بیشتر شده است. برای مثال، مرد ترکمن ۳۵ ساله چنین بیان می‌کند که در خانواده و در ارتباط محلی، با این زبان صحبت می‌شود؛ هرچند زبان ترکمنی کم‌کم در میان نسل جدید کم‌رنگ‌تر از گذشته شده، او علت را در این می‌داند که با توجه به سادگی زبان فارسی و تکلم راحت‌تر آن و استفاده مداوم بچه‌ها در مدارس و اماکن دیگر، تمایل بچه‌ها به استفاده از زبان فارسی به‌شدت افزایش یافته است، حتی روی این مسئله تأکید دارد که این نسل بسیاری از لغات و اصطلاحات ترکمنی را نمی‌دانند و البته خانواده‌ها نیز در این امر بی‌تأثیر نیستند.

انه گل، زن ۴۶ ساله ترکمن ساکن شهرستان گنبد کاووس استان گلستان نیز اشاره‌ای به مهجور ماندن زبان ترکمنی در میان نسل جدید دارد و علت آن را ساختار رسمی می‌داند: «به خاطر زبان رسمی بیشتر فارسی صحبت می‌شود. نسل جوان به زبان رسمی کشور تمایل دارد و زبان ترکمنی به شدت در این نسل تضعیف شده است. بسیاری از کلمات دیگر مانند گذشته نیست و بیشتر فارسی استفاده می‌شود. علت آن زبان رسمی کشور و محیط است که باعث ورود لغات فارسی به زبان ترکمنی شده است».

۵- معیار انتصاب شغلی

فضای کار و ترجیح نحوه گزینش نقش‌های شغلی یکی دیگر از مباحثی بود که در میان مصاحبه‌شوندگان ترکمن مطرح شد و نگرش آنان را در انتخاب مناسب سمت‌های شغلی با توجه به قومیت آنان به بحث نشان‌دیم. روایات نشان می‌دهد که تمامی مصاحبه‌شوندگان در رابطه با کار و فضای شغلی به هیچ‌عنوان تعصب قومی ندارند و معیار درست در انتخاب منصب شغلی را نه قومیت، که در ابتدا قدرت ارتباطی و بعد از آن، صلاحیت علمی فرد مدنظر می‌دانند. آنان ملاک انتخاب فرد بر سمت شغلی را روابط عمومی بالا و تعامل سازنده می‌دانند تا به نوعی، فرایند توسعه با دقت و سرعت بیشتری صورت گیرد. آن‌ها این‌گونه استدلال می‌کردند که برای پیشرفت در مناطق ترکمن‌نشین، راهی جز روابط عمومی بالا به‌مثابه درک نیازها و پاسخگویی مناسب نیست.

در این خصوص، آتمان، مرد ۳۷ ساله ترکمن که ساکن شهرستان گرگان استان گلستان و همچنین، مدیر اداره فرهنگی یکی از شهرستان‌های ترکمن‌نشین است، به موضوعیت روابط عمومی به‌عنوان مؤلفه انتخاب همکار اشاره دارد و مبحث را چنین تشریح می‌کند: «این استان در کنار ترکمن‌ها، افراد فارسی‌زبان زیاد دارد که نیازمند این مسئله است که بتوان با این گروه ساکن در استان و شهرستان نیز ارتباط برقرار کرد». از دیدگاه این ترکمن، اگر همکار فارسی‌زبان در کنار یک ترکمن قرار بگیرد، در روابط عمومی خودش بهتر عمل می‌کند و خدمت دادن به دیگر ساکنان این استان از جمله فارسی‌ها راحت‌تر صورت می‌گیرد.

مرد ۳۹ ساله ترکمن ساکن شهرستان بندرگز استان گلستان نیز روایت خود را دارد و اشاراتی به بحث برادری و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز می‌کند و معتقد است انتخاب سمت‌های شغلی هم باید در یک شرایط برابر و درک تعاملی اتخاذ شود: «ما در شهرستان‌های ترکمن‌نشین استان گلستان، در کنار خود برادران فارسی‌زبان هم داریم که در حالت تعامل و ارتباط در تمام زمینه‌ها از جمله خرید و فروش کالا هستیم. برای شغل‌های دیگر هم فرقی ندارد، باید بتوانیم با هم ارتباط بگیریم».

در کنار مباحث مرتبط با روابط عمومی و قدرت برقراری تعامل مناسب در محیط کار، شایستگی، تخصص و تجربه نیز از مؤلفه‌هایی بود که در انتخاب پست شغلی افراد توجه زیادی به آن شد. در ارتباط با این مبحث، مردمان مصاحبه‌شونده ترکمن نیز معتقدند انتخاب همکار باید براساس شایستگی و مبتنی بر تخصص باشد و گرایش‌های قومی و ملاحظات معطوف به آن را در این حوزه ناروا خواندند و اذعان داشتند در شرایط شایسته‌سالاری است که کارآمدی افزایش می‌یابد.

در این خصوص، بردی، مرد ۶۴ ساله ترکمن که معاون یکی از ادارات آموزش و پرورش شهرستان‌های ترکمن‌نشین استان گلستان است، از نگاه تخصص محور جهت انتصاب شغلی می‌گوید و آن را با نگرش قومیت محور مقایسه می‌کند: «... نگاه قومی ندارم. شایستگی و تخصص اولویت اصلی و اساسی در انتخاب مدیران زیرمجموعه بنده است؛ زیرا اگر ترکمن غیرمتخصص به‌عنوان همکار انتخاب کنم که کار به‌درستی پیش نرود و مشکلات مردم شهر من حل نشود، این امر خیانت و زمینه‌ساز پسرفت در شهر ما است».

آرازمراد، مرد ترکمن ۲۹ ساله ساکن شهرستان بندر ترکمن از شهرهای استان گلستان نیز در انتصاب شغلی هیچ اولویتی برای اولویت قومی ندارد و به تخصص و تجربه اشاره می‌کند: «قطعاً بین فارس و ترکمن تفاوتی در انتخاب همکار وجود ندارد؛ زیرا تمام تلاش ما خدمت به مردم این منطقه است و تنها راه خدمت، انتخاب همکار براساس تجربه کاری و تخصص مدیریتی است».

آقای بهلکی، مرد ۶۰ ساله ترکمن ساکن آزادشهر استان گلستان و مدیر کتابخانه عمومی یکی از شهرهای ترکمن‌نشین نیز، تجربه و شایستگی را معیار پیشرفت سازمانی و رضایت مردمی می‌داند: «اصل بر تجربه و شایستگی است و زبان و قومیت جایگاهی در انتخاب همکار در محیط کاری ندارد؛ زیرا اگر همکار تجربه و تخصص کافی مدیریتی نداشته باشد، ما نباید انتظار پیشرفت سازمانی و همچنین، رضایتمندی مردم و ارباب رجوع را داشته باشیم».

البته در انتصاب‌های شغلی، توجه به امتیازاتی چون شایسته‌سالاری و تخصص‌گرایی امری بسیار مهم و ضروری است؛ اما همسو با چنین گزینشی، باید افراد بومی را مدنظر قرار داد و در پرتو توانمندی‌های ذکرشده، افراد را در یک شرایط عادلانه رقابتی، جهت انتصاب مشاغل قرار داد. مرتبط با پژوهش حاضر، بیشتر ترکمن‌ها اذعان داشتند نسبت به اقوام دیگر، موقعیت شغلی مناسب ندارند؛ درواقع، آنان ترکمن‌ها و غیرترکمن‌ها را در دستیابی به یک جایگاه شغلی مناسب در وضعیت نابرابری می‌دانستند.

در این خصوص، مرد ۵۳ ساله ترکمن ساکن شهر گمیشان استان گلستان چنین

می‌گوید: «در بحث شغل و سمت‌ها و جایگاه‌های دولتی، مردم ترکمن به نسبت جمعیتی که دارند در جایگاه پایین‌تری در مقایسه با مردم غیرترکمن قرار دارند و براساس شایستگی‌های لازم که در میان ترکمن‌ها، چه زن و چه مرد کم نیست، از موقعیت پایین‌تری نسبت به ساکنان دیگر استان برخوردارند».

زن ۳۶ ساله ترکمن ساکن آزادشهر نیز این‌گونه بیان می‌کند: «در میان ترکمن‌ها، افرادی با شایستگی مدیریتی فراوان وجود دارد؛ اما به نسبت جمعیت ترکمن‌ها، این افراد کمتر در مشاغل بااهمیت قرار می‌گیرند».

چنین شرایطی می‌تواند احساس تبعیض را در بین ترکمن‌ها ایجاد کند که احساس خوشایندی نیست.

۶- طایفه و ریش سفیدان در مسائل اجتماعی - سیاسی

ریش سفیدان و بزرگان که در بین ترکمن‌ها «باشولی» نامیده می‌شوند، از جایگاه مهمی در مناسبات محلی و قبیله‌ای برخوردار بودند. در مباحث اجتماعی، فرهنگی و سیاسی نقش ریش سفیدان و بزرگان بسیار حائز اهمیت است؛ به‌گونه‌ای که در گذشته، بسیاری از تصمیمات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی همچون تعاملات گروهی، چگونگی مراسم‌ها، شرکت در مراسم، تصمیم‌گیری در ازدواج‌ها و انتخابات و موارد این‌چنینی پیرو گفت‌وگو با بزرگان صورت می‌گرفت و مسائل مختلف از طریق همین ریش سفیدان حل و فصل می‌شد؛ از این‌رو، با مصاحبه‌شوندگان ترکمن در ارتباط با نقش ریش سفیدان و بزرگان آنان در مسائل فرهنگی، اجتماعی و سیاسی مباحثی مطرح شد و نظر افراد را درخصوص جایگاه بزرگان ترکمن در مسائل اجتماعی و فرهنگی جویا شدیم. بسیاری از آنان معتقد بودند در گذشته جایگاه بزرگان و ریش سفیدان در حل مسائل اجتماعی، فرهنگی و سیاسی بسیار کارآمد و مؤثر بوده؛ اما به‌مرور، جایگاه ریش سفیدان نزد مردم کاهش یافته است.

در این خصوص، خانم ترکمن ۴۲ ساله و مدیر یکی از ادارات شهرستان ترکمن‌نشین این‌گونه بیان می‌کند: «ریش سفیدان در مراسم حضور دارند؛ اما امروزه در میان قشر جدید، در مباحث فرهنگی و اجتماعی با توجه به حضور ماهواره و فضا مجازی، اکثریت براساس سلیقه خود تصمیم می‌گیرند و برخورد می‌کنند و نقش بزرگان و ریش سفیدان خیلی کم‌رنگ شده و به‌مرور، کم‌رنگ‌تر هم می‌شود».

معاون یکی از ادارات شهرهای ترکمن‌نشین نیز از عملکرد ضعیف ریش سفیدان و تغییر خط‌مشی نسل جدید چنین می‌گوید: «امروز در تمام مباحث سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، افراد براساس منافع خود و جایگاه و امتیازات تصمیم می‌گیرند. بحث امروز

بحث منفعت و ضرر است. افراد ترکمن هم به‌ویژه قشر جدید، چون صاحب فکر هستند، می‌آیند و برآورد و محاسبه می‌کنند و براساس نفع و ضرر تصمیم می‌گیرند». مراد، مرد ۲۱ ساله ترکمن ساکن شهر کلاله استان گلستان و دبیر یکی از دبیرستان‌های شهر ترکمن‌نشین نیز چنین می‌گوید: «در گذشته، مسائل اجتماعی و فرهنگی از طریق بزرگان و ریش‌سفیدان حل‌وفصل می‌شد و جایگاه آن‌ها در جامعه ترکمنی بسیار ارزشمند بود. امروز نسبت به گذشته بسیار کم‌رنگ شده است. امروز در قشر جدید، آن احترام سابق به بزرگان دیگر معنی خود را از دست داده است». آتابای، مرد ۲۵ ساله ترکمن و ساکن در شهرستان آق‌قلای استان گلستان و همچنین، دبیر دبیرستان، در این خصوص چنین بیان می‌کند: «اکثریت ترکمن‌ها در مسائل فرهنگی و اجتماعی مانند گذشته تحت‌تأثیر بزرگان قرار ندارند. در نزاع و درگیری‌ها مسائل خود را از طریق ریش‌سفیدی، دیگر کمتر از گذشته حل می‌کنند و ترجیح می‌دهند از طریق محاکم قضایی وارد عمل شوند. راحت‌تر بیان کنم، امروزه منافع بر هر چیزی برتری دارد». برای مثال، زن ۴۲ ساله ترکمن ساکن شهر بندر ترکمن استان گلستان از تشخیص نادرست ریش‌سفیدان در انتخابات سیاسی و نارضایتی مردم می‌گوید: «در مباحث سیاسی نیز چون اکثریت قشر جدید تحصیل‌کرده هستند، خود تصمیم می‌گیرند و براساس نظرات خود اقدام می‌کنند و کمتر ریش‌سفیدان و بزرگان در این زمینه نقش دارند. شاید دلیل این باشد که منتخب بزرگان و ریش‌سفیدان چندان مناسب نبوده و ریش‌سفیدان در انتخاب گزینه مناسب و معرفی آن به مردم عملکرد ضعیف داشته و رضایت ایجاد نکرده است». پاشا، مرد ۴۱ ساله ترکمن ساکن شهرستان گنبد کاووس استان گلستان اذعان دارد که نسل تحصیل‌کرده جدید در انتخابات سیاسی خود به توانمندی‌های فردی توجه دارند تا نگاه قومیتی و نظر طایفه‌گرایی ریش‌سفیدان. او بیان داشت: «در مباحث سیاسی نیز جوانان و اقشار تحصیل‌کرده و نسل جدید کمتر تحت‌تأثیر ریش‌سفیدی و انتخاب براساس قومیت‌گرایی پیش می‌روند و نظر اکثریت در انتخاب فردی است که توانمند باشد و پاسخگوی مسائل و مشکلات مردم باشد. ریش‌سفیدان و بزرگان هم در انتخابات شرکت می‌کنند؛ اما نمی‌توانند نظر خود را تحمیل کنند». مصاحبه‌شونده ترکمن دیگر به مستقل بودن فکری نسل جدید و نگاه فراقومی آنان در مسائل سیاسی اشاره دارد: «در بحث سیاسی هم جوانان و اقشار جدید خود را صاحب تفکر و عقیده مستقل می‌بینند و خودشان در انتخابات تصمیم می‌گیرند به چه کسی رأی دهند و چه کسی توانایی بیشتری دارد؛ فرق ندارد فارس باشد یا ترکمن».

جمع بندی و نتیجه گیری

در ارتباط با موضوع پژوهش و در یک بازخوانی از ترکمن‌ها، وضعیت‌های گوناگون فرهنگی، مذهبی، زبانی، مناصب شغلی و جایگاه طایفه‌ای - ریش سفیدی را در آنان به بحث نشانیدیم. در مورد شناخت تاریخ و فرهنگ قومی، روایات اکثر مصاحبه‌شوندگان گویای آن است که در دوران جدید و به‌ویژه بین نسل جوان، نوعی فقر و ضعف شناختی از تاریخ، فرهنگ، ادبیات، موسیقی، صنایع دستی و ریشه‌های پوششی ترکمنی وجود دارد. مبتنی بر نظر استرایکر (۲۰۰۱) به نوعی می‌توان گفت هویت قومی این مصاحبه‌شوندگان با توجه به شرایط و ساختاری که در آن قرار گرفته‌اند تحت تأثیر قرار گرفته و واکاوی هویت و ریشه‌های قومی در ساختار ملی، برای نسل جدید این قوم چندان موضوعیت ندارد. در ادامه مباحث در تعریف هویت ملی، با غلبه ملیت بر قومیت مواجه هستیم و بسیاری از مصاحبه‌شوندگان جهت معرفی، خود را ایرانی ترکمن خواندند که در تقدم بودن ملیت ایرانی بر قومیت ترکمن را نزد آنان نمایان می‌ساخت. اکثر مصاحبه‌شوندگان بر این اعتقاد بودند که ایران و ایرانی بودن برای آن‌ها مهم‌تر از هر مسئله قومیتی است و همان‌طور که در طول جنگ تحمیلی، شهدا و ایثارگران زیادی تقدیم وطن کردند، همچنان آماده دفاع از وطن و خاک خود هستند که به نوعی، نشان از اهمیت ملیت بر قومیت نزد آنان دارد. این مباحث همسو با نتایج تحقیق امیرکافی و حاجیانی (۱۳۹۲) است و می‌تواند با نگاه برون‌قومی و گستره جهان‌بینی نسل جدید همسو باشد.

در خصوص نگرش‌های مذهبی، بنا به گفته مشارکت‌کنندگان، به دلیل مسائل اقتصادی از جمله فقر و بیکاری و همچنین، تبعیضات قومیتی در انتصاب‌های شغلی، آنان را به گونه‌ای در موقعیت قیاس با غیر ترکمن‌ها قرار داده و نارضایتی و احساس محرومیت را در آنان ایجاد کرده است. همچنین، به دلیل عملکرد غیرقابل قبول برخی از کارشناسان فرهنگی و اجتماعی در کنار تهاجمات گسترده فضای رسانه‌ای، با نوعی تضعیف در باورهای دینی و اعتقادی، به‌ویژه در نسل جدید مواجه هستیم که به‌زعم آن‌ها ممکن است در آینده شدت آن بیشتر شود؛ اما در واقع، نکته قابل توجه مسائل اقتصادی است که تأثیر سوئی بر اعتقادات مذهبی گذاشته و بالطبع، احتمال متأثر کردن گرایشات ملی را نیز می‌تواند به دنبال داشته باشد. در این خصوص، می‌توان گفت به نوعی دغدغه‌های مالی، اعتقادات مذهبی و یا تفکرات متعالی چون عشق به تاریخ و فرهنگ را در افراد کم‌رنگ و یا ختنی می‌کند؛ اما از آن مهم‌تر، نوعی شکاف طبقاتی را در چشم افراد نمایان می‌کند و مبتنی بر نظریه محرومیت نسبی، شکاف بین انتظارات و دریافت‌های محیطی را برملا

می‌کند. توجه به شکاف‌های قومی در پژوهش‌های دشتی و باقری‌نیا (۱۴۰۲) از منظر عوامل اقتصادی مورد بررسی قرار گرفت و تأکید داشتند که کاهش اختلاف شاخص‌های رفاه بین استان‌های مناطق قوم‌نشین، توزیع عادلانه بودجه و امکانات در مناطق مرزی و مواردی از این دست در راستای ارتقای همبستگی مؤثر است.

در بحث زبان محاوره‌ای نیز نظرات مردم بر این اصل استوار است که در محاورات خانوادگی و محلی، استفاده از زبان قومی و ترکمنی تا حدودی مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ اما به دلیل غلبه فرهنگ ساختاری، نسبت به گذشته کمتر شده و در اماکن رسمی از زبان رسمی فارسی برای برقراری ارتباط استفاده می‌شود.

ملاک در انتصاب‌های شغلی نیز مبتنی بر صلاحیت‌های ارتباطی و شایسته‌سالاری اذعان شد و در مصاحبه با مشارکت‌کنندگان، نگرش‌های قومی هیچ‌گونه مبنایی برای مصادره منصب‌های شغلی نداشت. در نهایت، در بحث مرتبط با جایگاه سیاسی و اجتماعی بزرگان ترکمن باید بر این نکته تأکید کرد که در گذشته، بزرگان این قوم جایگاه بسیار متمیزی در قلمرو مباحث اجتماعی و فرهنگی داشتند؛ به گونه‌ای که بسیاری از مسائل چنین حوزه‌هایی از طریق دخالت بزرگان حل و فصل می‌شده است یا به گفته مصاحبه‌شوندگان، بسیاری از درگیری‌های محلی بدون مراجعه به اماکن قضایی، از طریق بزرگان یا ریش‌سفیدان محلی مرتفع می‌شده است. در بحث‌های سیاسی نیز نقش یاشولی‌های ترکمن در انتخابات، به‌خصوص شورا و مجلس حائز اهمیت بود؛ ولی امروزه، این اثرگذاری‌ها کمتر شده و نسل جوان در تصمیم‌گیری‌های اجتماعی - سیاسی خود بر استنباط‌های عقلی و رأی و نظر شخصی تأکید دارند تا اعمال نظر ریش‌سفیدان قوم.

منابع

- آموزگار، ژاله (۱۳۸۰). *تاریخ اساطیر ایران*. تهران: سمت.
- امیرخان‌نژاد، امیرعلی؛ صباغ، صمد (۱۳۹۴). «بررسی رابطه بیگانگی اجتماعی، فقر اقتصادی و اعتقادات دینی با امید به آینده دانشجویان دانشگاه آزاد مرند»، *فصلنامه مطالعات جامعه‌شناسی*. شماره ۲۶: ۱۹-۷.
- امیرکافی، مهدی؛ حاجیان، ابراهیم (۱۳۹۲). «نسبت هویت قومی و ملی در جامعه چندقومیتی ایران: بررسی و مقایسه سه رهیافت نظری»، *نشریه راهبرد*. شماره ۶۶: ۱۴۶-۱۱۷.
- پیردشتی، حسن (۱۳۸۰). «رفتار سیاسی قوم ترکمن». پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیایی سیاسی، استاد راهنما: محمدرضا حافظ‌نیا، دانشگاه تربیت مدرس. دانشکده علوم انسانی (منتشر نشده).
- جرجانی، موسی (۱۳۹۴). *ایرانیان ترکمن*. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- جلالی، مهدی (۱۳۹۷). «بررسی تطبیقی هویت قومی و هویت ملی در میان دانش‌آموزان ترک آذری‌زبان و

- کردزبان (مطالعه موردی شهرستان میاندوآب)، فصلنامه علمی مطالعات فرهنگی، شماره ۳۷: ۶۹-۹۸.
- حیدری، جهانگیر (۱۳۹۱). «نقش مدیریت سیاسی در همگرایی و واگرایی اقوام (مطالعه موردی قوم کرد)»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: هادی اعظمی، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده علوم انسانی (منتشر نشده).
 - دشتی، فرزانه؛ باقری‌نیا، حدیث (۱۴۰۲). «نقش عوامل مؤثر بر افزایش همگرایی اقوام ایرانی»، فصلنامه مطالعات ملی، سال بیست و چهارم، شماره ۴: ۹۷-۱۱۴.
 - دهقانی اشکذری محمدرضا؛ رحیمی زارچی، محمد (۱۳۹۰). «پوشش ایرانیان در بستر تاریخ و تحلیل تطبیقی با فرهنگ اسلامی»، سومین همایش ملی نساجی و پوشاک، شهر یزد، استان یزد.
 - ربیعی، علی (۱۳۸۰). «جامعه‌شناسی تحولات ارزشی نگاهی به رفتارشناسی سیاسی». ترجمه محمد صبوری. تهران: سمت. چاپ اول.
 - سخاوتی‌فر، نورمحمد (۱۳۸۶). «بررسی رابطه بین هویت ملی و هویت قومی ترکمن‌ها در استان گلستان». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. استاد راهنما: احمد رضایی. دانشگاه مازندران. دانشکده علوم اجتماعی.
 - فرزند، محمدمهدی؛ رضایی، احمد؛ جانعلی‌زاده، چوب‌بستی (۱۳۹۷). «حافظه جمعی هویت ایرانی»، فصلنامه مطالعات ملی، شماره ۱: ۳-۲۰.
 - کمالی، محمدشریف (۱۳۷۴). «ایرانیان ترکمن». تهران: اساطیر.
 - گر، تدرابرت (۱۳۷۸). «چرا انسان‌ها شورش می‌کنند». ترجمه علی مرشدی‌زاده. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
 - گلی، امین‌الله (۱۳۶۶). «تاریخ سیاسی و اجتماعی ترکمن‌ها». تهران: علم.
 - گیدنز آنتونی (۱۳۸۰). «تجدد و تشخیص». ترجمه ناصر موافقیان. تهران: نی.
 - محمدی، شعبان؛ رضایی، احمد (۱۳۹۹). «بررسی عوامل خارجی مؤثر بر قومیت‌گرایی در آذربایجان ایران»، مجله مطالعات اجتماعی اقوام، شماره ۲: ۶۵-۸۴.
 - مصرآبادی، جواد؛ یارمحمدزاده، پیمان؛ فیضی، ایوب (۱۳۹۲). «بررسی مقایسه‌ای ابعاد هویت قومی، ملی و جهانی دانشجویان قومیت‌های مختلف دانشگاه شهید مدنی آذربایجان»، همایش قومیت و فرهنگ ایران اسلامی، تبریز: ۲۰-۳۴.
 - میرشکاری، جواد (۱۳۸۶). «فرهنگ واژه‌های مصوب فرهنگستان». تهران: انتشارات فرهنگستان زبان و ادب فارسی. دفتر چهارم.
 - Bellino, M. J., & Dryden-Peterson, S. (2019). "Inclusion and exclusion within a policy of national integration: refugee education in Kenya's Kakuma Refugee Camp". *British Journal of Sociology of Education*. 40(2), 222-238.
 - Braun, V., & Clarke, V. (2006). "Using Thematic Analysis" in *Psychology Qualitative Research in Psychology*. Vol. 3:77-101.
 - Drake, C. (2019). *National integration in Indonesia: Patterns and policies*. University of Hawaii Press.
 - Kee, C. P., & Nie, K. S. (2017). "A reflection of national integration process and the role of media in Malaysia". *Journal Komunikasi: Malaysian Journal of Communication*. 33 (1).
 - Sabatier, C., & Colte (2008). "Ethnic and national identity among second-generation immigrant adolescents in France: The role of social context and family", *Journal of Adolescence*.
 - Stryker, S. (2001). "Traditional symbolic interactionism, role theory, and structural symbolic interactionism: The road to identity theory". In *Handbook of sociological theory* (pp. 211-231). Boston, MA: Springer US.